

“Azadistan” dövləti və Mirzə Tağıxan Rəfət

komandanlığı altında Təbrizə daxil olur. Güney Azərbaycanın idarəçiliyini təşkil etmək üçün “İttifaqı-İslam” adlı təşkilat qurulur. Bu təşkilatın qurucuları sırasında Mirzə Tağıxan da olur.

Rəfət həm də Osmanlı ordusunda müşavirlik vəzifəsini yerinə yetirir. Eyni zamanda o, Azərbaycan valisi Nizamül-səltənənin istəyi ilə türk dilində “Azərbaycan” adlı qəzet də nəşr etdirir. 1918–1919-cu illərin əvvəllərində Rəfət “Təcəddüd” qəzetinin 59–86-cı saylarına redaktorluq etməklə yanaşı, ADF Gənclər təşkilatının “Azadistan” adlı elmi, nəzəri-siyasi jurnalını da ən ağır və gərgin günlərdə nəşr etdirə bilmişdir.

“Təcəddüd”, “Azərbaycan” qəzetlərinin, “Azadistan” jurnalının əsas yazarlarından biri kimi Rəfət bu mətbu orqanlardakı məqalələrində yeni həyatın tələblərini ifadə etməyə çalışmışdır. Onun ilk yazılarında demokratik əhval-ruhiyyə, vətənpərvərlik və xəlqilik əsas yer tutmuşdur. Bu baxımdan Rəfət çağdaş “İran” poeziyasının ilk şairi kimi də tanınmışdır. Eyni zamanda, o, H.Sahir, Ə.Xürrəm, Y.M.Danəsi və başqa şairlərin və yazıçıların ardıcılıqları olduqları “Rəfət məktəbi” adlandırılan ədəbi məktəbin yarıdıcısıdır. O, “Təcəddüd”də, “Azadistan” jurnalında açıq imza ilə və ya “Femina” təxəllüsü ilə dərc etdirdiyi şeirləri, eyni zamanda dərən məzmunlu məqalələri ilə milli-azadlıq hərəkatına yaxından kömək göstərmişdir.

Rəfət inqilabçı, yenilikçi ruhlu, milli sosial-demokrat olmuşdur. Onun demokrat ruhu sonralar daha çox milli-demokrat yönündə inkişaf etmişdir. Hər halda o, Xiyabani ilə müqayisədə türk mədəniyyətini, türk kimliyini çox öndə tutmuş, Azərbaycan türklüyünü müdafiə və təbliğ etmişdir. Hesab edirik ki, onun demok-

ratiyadan milli demokratiyaya daha çox meyl etməsində 1917-ci ilin oktyabrında Rusiyada hakimiyyətə gələn bolşeviklərin və onların uzantılarının zaman-zaman Azərbaycan türklüyünə qarşı etdiyi çirkin oyunlar, eyni zamanda digər millətlərə aid “demokrat”ların ikiüzlü əməlləri də mühüm rol oynamışdır.

Araşdırmaçı alim Əli Şamil yazır ki, buna görə də Xiyabani, Tağıxan Rəfət və başqa azərbaycanlı demokratlar marksizm cərəyanının bolşeviklər adlandırılan qrupunun yeritdiyi siyasətə, eləcə də rusların himayəsilə təşkil olunmuş bütün qruplara xoş münasibət bəsləmişdir: “Çünki bu qrupların üzvlərinin əksəriyyətini ermənilər təşkil edirdilər. Onlar da siyasi mübarizə aparmaq əvəzinə, müsəlmanları kütləvi şəkildə qırır, talanlar törədirdilər”.

Əli Şamil yazır ki, 1919-cu ilin avqust-sentyabr aylarında Qacarlar dövlətinin Dördüncü Məclisinə seçkilər keçiriləndə Mirzə Tağıxan Rəfət öz namizədliyini verməyə də, ADF-nin liderlərindən biri kimi tez-tez seçicilərlə görüşür, alovlu çıxışlar edir, qəzetdə məqalələr yazaraq seçiciləri demokratlardan olan namizədlərə səs verməyə həvəsləndirir. Aparılan səmərali təşkilati işlər öz bəhrəsini verir. Təbriz və şəhər ətrafından 9 deputat yerindən 6-sını ADF-nin tərəfdarları qazanır.

Ancaq bu dövrdə ingilislər Qacarlar dövlətini də Hindistan kimi müstəmləkəyə çevirmək məqsədilə 1919-cu il avqustun 9-da baş nazir Vüsuqüd-dövlə ilə müqavilə bağlayır və buna etiraz edənlərdən biri də ADF-nin liderlərindən Rəfət olur. O, Şeyx Məhəmməd Xiyabaninin öndərliyi altında ingilis imperializminə və mərkəzi hökumətin anti-Azərbaycan siyasətinə qarşı 1920-ci ilin 7 aprelində başlayan milli hərəkatda fəal rol oynayır. Həmin

günlərdə Rəfət yalnız təşkilati işlərdə, ideya-siyasi mübarizədə Xiyabani ilə çiyin-çiyinə olmaqla qalmır, həm də şeirləri ilə üsyan bayrağı qaldırır, xalqı mübarizəyə səsləyirdi.

1920-ci il iyunun 24-də Ş.M.Xiyabaninin qurduğu Milli Hökumətin Rəyasət Heyətinə 20 nəfər daxil idi ki, onların sırasında Məhəmmədəli Badamçı, Haşim Neysai, Mahmud Əmin Mülkədar, Mirzə Tağıxan Rəfət, İsmayıl Əmirxızı, Əbülqasim Füyuzat, Nurulla xan Yekani, Nüsretulla Neysari, Zeynalabdin Qiyami kimi məşrute inqilabının iştirakçısı və inqilab veteranları var idi. Tağıxan Rəfət ADF və Milli Hökumətdə Xiyabaninin köməkçisi və mədəni-maarif məsələləri üzrə müşaviri vəzifəsini yerinə yetirirdi. O bu vəzifədə də sonuna qədər qaldı və milli hərəkat yolunda şəhid oldu. Qeyd edək ki, Rəfət Azərbaycanda qadın azadlığının da qatı tərəfdarlarından biri olmuş, “Femina” təxəllüslü yazılarında, məsələn, “Qadınlara xitab” və digər şeirlərində onların zülmətdən işığa çıxmasının vacibliyini ifadə etmişdir.

Tağıxan Rəfət siyasətə jurnalistika, ya da siyasətlə ədəbiyyat arasında düzgün qurulmayan münasibətlərin qurbanı olmuşdur. Rəfət bir tərəfdən hər cürə yeniliyə qarşı çıxan mühafizəkarları, digər tərəfdən isə ifrat yenilikçiləri, liberalistləri tənqid etmişdir. O hesab edirdi ki, həddən artıq mühafizəkarlıq kimi, ifrat müasirləşmək tərəfdarı olmaq da zərərliyə. Deməli, Rəfət milli demokrat kimi Azərbaycan milli hərəkatının türklük ruhunu daha çox ifadə etmişdir. Onun demokratik görüşləri türk dünyagörüşü ilə daha çox səsleşirdi. Bu anlamda o, Xiyabani ilə müqayisədə demokratiya və liberalizmə münasibətdə daha çox milli ruhu ifadə etmişdir.

1920-ci ilin iyununda elan edilmiş “Azadistan” adlı muxtar dövlət süquta uğradıldıqdan sonra, yəni 1920-ci ilin sentyabrında Rəfət Təbrizi də Xiyabani kimi qətlə yetirilmişdir. Milli-demokratik görüşləri Xiyabaninin yaxın silahdaşı hesab olunan Rəfət bütün sahələrdə, o cümlədən mədəniyyət, fəlsəfə və ədəbiyyatda da yeniləşmənin tərəfdarı kimi tanınmışdır.

Faiq ƏLƏKBƏRLİ,
fəlsəfə doktoru, dosent